

Yordam Kitap

İsmail Gezgin

Arkeolog, yazar, akademisyen. *Sanatın Mitolojisi, Homo Narrans, Uygarlaşan İştah, Gençlerle Baş Başa: Mitoloji* yayımlanmış kitaplarından bazılarıdır.

GENÇLERLE
BAŞ BAŞA

ARKEOLOJİ

Antik kentler ne anlatır?

İSMAİL GEZGİN

Yordam Kitap

Yordam Kitap: 449 • **Gençlerle Baş Başa: Arkeoloji** • İsmail Gezgin
ISBN 978-605-172-644-1 • *Kitap Editörü:* Elif Aksu Kaya
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Birinci Basım:* Kasım 2023
© İsmail Gezgin, 2023; © Yordam Kitap, 2023

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **W:** www.yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: Pasifik Ofset (Sertifika No: 44451)
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere / İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

İçindekiler

Arkeoloji nedir?	11
Antik kentler batık şehirler miydi?	17
Eserler Nasıl Tarihlenir?	20
Arkeolojik yöntem olarak kazı	25
Akropolis	28
Tapınaklar	36
Kral Tanrılar	42
Tiyatro	44
Gladyatör oyunları ve arena	50
Agora	57
Mahkemeler	63
Hamam	65
Restorasyon	71
Latrinalar	74
Gymnasion	78
Kütüphane	83
Stadion	91
Olimpiyatlar	94
Nekropolis	97
Höyükte Bir Hafta	103
Sonuç Olarak...	110

Öğretmenimiz ve sınıf arkadaşlarımla birlikte gittiğimiz müze ziyaretinden sonra arkeolojiye olan ilgim her geçen gün biraz daha artmış, baktığım her şeyin ardında bir geçmiş aramaya başlamıştım. Benim bu ilgimi psikoloji dersinde öğretmenimiz “algıda seçicilik” olarak adlandırmıştı çünkü daha önce hiç dikkat etmediğim bir sürü şeyi müze ziyaretinden sonra fark etmeye başlamıştım. Arkeolog Zeynep müzede anlattıklarıyla beni büyülemişti. “Her şeyin arkeolojisi olur,” demişti, günlük yaşamımızdaki hemen her şeyin geride bıraktığı bir tarih vardı. Şehrimizdeki bütün müzeleri gezmeye kararlıydım, bir liste yaparak ve bir müze defteri olarak boş zamanlarında annemle ziyaret etmeye başlamıştık.

Hayatımı, dünyaya bakışımı asıl değiştiren yaz tatilinde anneannemin evine gittiğimizde ziyaret ettiğim antik kent oldu. Her yıl yaz tatilinde gittiğim kasabadaki antik kenti ve arkeolojik kazıyı yeni fark etmiştim. Aslında hep gördüğüm, duyduğum, önünden geçtiğim ama ilk kez heyecanlandığım bir yeniden keşif gerçekleştirmiştim. Sonradan anladım ki görmek, fark etmek; ilgilenmek ve bilgilenmekle bağlantılıydı. İnsanın hiçbir fikrinin olmadığı bir konuyla ilgilenmesi, ona dair heyecan duyması ancak istisna olabilirdi. Bilgi ise bakışı, algıyı değiştiren önemli bir unsurdu. İnsan bilmediğini görmüyormuş ya da görmek ancak bilmekle mümkünmüş.

Ben en iyisi en başından anlatayım yaz maceramı.

Haziran ayı sonlarıydı, okul yeni kapanmıştı. Her yıl olduğu gibi okumayı planladığım kitaplarımı da alarak anneannemin yaşadığı kıyı kasabasının yolunu tutmuştum. Tatili, denizi, yüzmeyi çok seviyordum ama hiç beklemediğim bir rastlantıyla bir süredir çok ilgimi çeken arkeolojinin içine çekildim. Geleli daha birkaç gün olmuştu ki, benim konuya ilgimi bilen anneannem kasabadaki antik kentte devam eden arkeolojik kazı için öğrenci-işçi arandığını söyledi. Markette alışveriş yaparken duymuş. Akşam bana söyleyince doğrusu heyecandan sabahı zor ettim. Anneannem de çok istiyordu çünkü böylelikle beni daha iyi kontrol edebileceğini düşünüyordu, yorulacaktım ve akşam erkenden yatacaktım. Anneannemin de teşvikiyle sabah soluğu kazı evinde aldım.

Kazı evine vardığımda benimle aynı yaşlarda olan, öğrenci olduğunu tahmin ettiğim biri tarafından karşıladım. Ona kazıda çalışmak için geldiğimi söyledim ve nereye başvurabileceğimi sordum. Artık kullanılmayan eski bir okul binasını kazı evi yapmışlardı. Kısa süre sonra önde o arkada ben bir koridoru geçip bir odaya girdik. Adının Oktay olduğunu sonradan öğrendiğim öğrenci beni “Hocam” diye hitap ettiği bir kadınla tanıştırdı ve kazıda çalışmak istediğimi söyledi. “Hoca” burnunun ucuna düşürdüğü gözlüklerin üzerinden beni süzdükten sonra, ismimi, kaç yaşında olduğumu, nerede yaşadığımı ve niçin kazıda çalışmak istediğimi sordu.

Adımın Ayça, yaşımın 18 olduğunu, liseyi yeni bitirdiğimi, üniversite sınavının sonuçlarını beklediğimi, yaşadığım şehirdeki bütün müzeleri ziyaret ettiğimi, ar-

keolojiyi çok sevdiğimi anlattım. Kazı başkanı olduğunu tahmin ettiğim Hoca, birkaç saniye düşündükten sonra, “Arkeolojik kazıların ağır bir iş olduğunu biliyorsun değil mi? Çok sıcak bir havada saatlerce toz toprak demeden çalışmak zorundayız,” dedi.

Ben tüm bunların farkında olduğumu, arkeolojiye duyduğum tutkunun tüm olumsuz koşulların üstesinden gelebilecek kadar yüksek olduğunu anlattım. Niha yet istediğimi elde ettim. “Peki,” demişti, “yarın sabah kimliğinle birlikte saat 06.00’da burada ol.”

Bir an şaka yapıyor, beni deniyor şaşkınlığıyla yüzüne bakarak “Saat 06’da mı?” diye mırıldandım.

“Evet,” dedi, “sıcak hava nedeniyle sabah erken çalışmaya başlıyoruz ve saat 14.00’te bitiriyoruz.”

Hemen toparlandım ve “Elbette, sabahtan burada olurum,” dedim, tembel ve uykucu biri olduğumu düşünmesin istedim.

Heyecan içinde geçirdiğim günün akşamında antik kent hakkında önceden bilgi edinmek için internette biraz tarama yaptıktan sonra sabah uyanabileyim diye erkenden yattım. Tahmin edeceğimiz gibi heyecandan uyuyamadım ve gece bitmek bilmedi. Kuşların cıvıltılarından anneannemin sıkça sözünü ettiği kuşluk vaktinin ne olduğunu anladığım bir alacakaranlığa uyanmıştım. Sabahın serinliği hissediliyordu. Anneannemin tembilleştiği gibi akşamdan hazırladığım çantamı ve şapkamı kaptığım gibi doğru kazı evinin yolunu tuttum. 20-25 kişilik bir kalabalıktık, kısa bir bekleyişten sonra kimliklerimizi aldılar, sigorta girişimizi yapacaklarmış.

Arkeoloji nedir?

Hava iyice aydınlanmış ancak güneş henüz kendini göstermemişti ki birkaç arkeolog ve arkeoloji öğrencisiyle birlikte ören yerine doğru yürüdük ve girişte bulunan, ziyaretçiler için bilgilendirme panosunun önünde durduk. Tavırlarından diğerlerine göre daha tecrübeli olduğu anlaşılan ve güneşten korunmak için geniş kenarlıklı şapka takan bir arkeolog tabelanın önüne gelerek hepimizi karşısına aldıktan sonra konuşmaya başladı:

“Sevgili arkadaşlar, hoş geldiniz. İsmim Ekin, arkeoloğum ve burada kazı başkan yardımcısı olarak bulunuyorum. 15 yıldır da buradaki kazı çalışmalarına katılıyorum. Bugünden itibaren önümüzdeki birkaç gün, arazide çalışmaya başlamadan önce bir eğitim sürecine giriyoruz. Size anlatmak istiyoruz. Burası nedir? Niçin bu kadar insan bu kadar uzun bir zamandır burada çalışıyor? Ne arıyoruz? Bütün bu sorular üzerine duracağız ve çalışmalara başladıktan sonra da yanıtları birlikte arayacağız. Öncelikle şunu söylemeliyim ki, Batı Anadolu'nun en eski yerleşim alanlarından birinin üzerinde geziniyoruz şu anda. Yaklaşık 8000 yıldan bu yana insanlar burada yerleşimlerini kurarak yaşamlarını devam ettirmişler. Bu yerleşimin ilk kurucuları, avcılık ve toplayıcılığı bırakarak bu bölgede tarımı ilk kez hayata geçirenlerdi. İlk evleri yaparak ilk köyü de onlar

kurdular. Bakın, şurada bir tepe görüyorsunuz, biz ona höyük diyoruz. Höyük, zaman içerisinde yerleşimlerin defalarca yıkılıp yeniden yapılmasıyla ve zeminin tabaka tabaka yükselmesiyle oluşan yerleşim alanıdır. En eski yerleşim en altta kalmış, üsttekiler giderek günümüze yaklaşan yerleşimlerdir. Bizim höyüğümüzün en eski tabakası Neolitik Dönem'in izlerini taşır ve yaklaşık 8-9 bin yıl öncesine tarihlenir. Mağaraların ve doğanın kuytularında yaşayan insanların yaşam biçimlerini değiştirerek evler ve köyler kurmaya başladıkları dönemi temsil eden bu kültür tabakası (Neolitik Dönem) günümüze dek toprak altında varlığını sürdürmüştür. O ilk yerleşimden bu yana aynı yere kent kurmaya devam etmiş insanlar. Neden? Çünkü bir yerleşim için ihtiyaç duyulan her şey var burada. Tarım için tarlalar, tatlı su kaynakları, ılıman iklim, dünyayla iletişimlerini sağlayacak yol ve deniz ulaşımı burayı yaşanır kılmış.”

Yirmi kişiden fazlaydık ve Ekin eliyle nereyi işaret ediyorsa başımızı o yöne çevirip ne dediğini dikkatle anlamaya çalışıyorduk.

“Son 2000 yıla gelene dek yaşam bu höyüğün üzerinde sürmüştür, yıllar geçtikçe yıkılan evlerin yerine yeniler yapılmış, höyüğün yüksekliği sürekli artmış. Sonra deniz üzerindeki ulaşımı kolaylaştıran tekneler inşa edilip denizaşırı ticaret hızlanınca buradaki yaşam biçimi de değişmeye başlamış. Korunaklı bir limana sahip olduğu için tüccarların tercih ettiği bir yer haline gelmiş, ticaretteki artış burada yaşayan insanların uzmanlıklar geliştirmesine yol açmış. Giderek artan nüfus nedeniyle şehrin planı değişmiş, höyüğün üzerinde yaşayan insanlar bu gördüğünüz düzlükte yeni evler kurmaya başla-

miş. Ticaretin rahat yapılabilmesi için pazar yerleri, üretilen şeylerin limana sevkiyatı için yollar yapılmış, ihraç edilecek şeylerin üretimleri sırasında şehirde yaşayanların rahatsız olmaması için sanayi mahalleleri kurulmuş ve kent zaman içinde giderek şimdi gördüğümüz hale gelmiş.”

Ekin anlattıkça ayaklarımızın altındaki zeminin sadece topraktan ibaret olmadığını anlıyor ve sanki bir şeyleri kırarız incitiriz diye basmaktan çekinir hale geliyorduk. Çünkü anladığım kadarıyla toprağın altında yaşanmışlıklar, geçmişler, hayaller ve hayatlar vardı. Onları biz keşfedecek, açığa çıkaracak, binlerce yıl sonra özgürlüklerini kazandıracak, onlara hayat verecektik. Peki ama neden yapacaktık bunu, geçmişin buna ihtiyacı var mıydı?

“Hayır!” diyordu Ekin. “Geçmişin açığa çıkmak, görünmek, güncellenmek gibi bir ihtiyacı yok. Buna ihtiyaç duyan biziz, yaşayan insanlar. Bilme arzusunu biz taşıyoruz. Çünkü insanın yolculuğu geleceğedir ve ihtiyaç duyduğu enerjiyi, motivasyonu geçmişten alır.”

Ekin insanın gelecekle geçmiş arasına sıkıştığını, tüm yaşamı boyunca geleceğe yatırım yaptığını, şimdiyi ise hep ihmal ettiğini uzun uzun anlatmıştı. Çünkü insan geleceğe yolculuğunda ulaştığı her zaman diliminde, konumunu güçlendirmek ve motive olmak için geçmişe ihtiyaç duyuyordu. Çünkü bu geçmiş onun tarihini, kimliğini, birliğini sağlayan bir tutkal gibiydi ve geleceği inşa etmek için bilmek zorunluydu.

“Bugüne nasıl gelindiğini bilmek bundan sonrası için de aydınlatıcı olur,” diyordu Ekin. “Bu yüzden arkeoloji geçmişini araştırırsa da geleceğin bilimidir.”

Ekin'e göre, geçmişi bilmeye niçin ihtiyaç duyduğumuzu kendimizden de anlayabilirmişiz. Örneğin tanıştığımız her yeni insana kim olduğumuzu anlatmak için geçmişte yapıp ettiklerimizi sayıp döker, onların gözündeki kimliğimizi güçlendirirmişiz. Benzer şekilde, tanıştığımız insanların geçmişini öğrenme arzusunun altında aynı neden yatarmış. Bu yüzden hepimiz aslında kendimizin arkeoloğu sayılabilmemişiz. Biraz düşününce herkesin geçmişe ve tarihe ihtiyacı olduğunu anlamıştım. Sosyal medyada bile merak ettiğimiz insanların geçmişteki paylaşımlarına, yapıp ettiklerine bakmıyor muyuz? Çünkü geçmişimiz, tarihimiz bizim kimliğimizi de temsil ediyor, gelecekte yapabileceklerimiz için referans oluşturuyordu. Her birimizin varlık nedeni ailelerin yanı sıra, hayatımıza farklı dönemlerde girip çıkan her insan, canlı cansız her şey, her nesne bizim biz olamızda önemli bir rol üstleniyordu.

Öte yandan arkeoloji döneme ve coğrafyaya göre bazı uzmanlık alanlarına ayrılıyormuş, her arkeolog aynı konular üzerinde çalışmıyormuş. Anadolu'da çalışan arkeologların çoğu genellikle şu üç alanda uzmanlaşmışlar: Prehistorya, Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi ve Klasik Arkeoloji. Prehistorya yazı öncesi kültürleri konu alırken, Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi Anadolu, Mezopotamya ve Yakındoğu'daki daha yakın dönem gelişmeleri üzerine yoğunlaşmış. Klasik Arkeoloji ise Yunan ve Roma kültürlerini içeren bir çalışma alanına sahipmiş. Bu yüzden aynı kazıda farklı uzmanlık alanlarından birden fazla arkeoloji ekibi yer alabilirmiş.

“Acaba ne zamandan bu yana insanlar geçmişi merak ediyorlar? İlk kazı ne zaman yapıldı biliyor muyuz?”

“Uygarlığın temel paradigması geçmiş ve gelecek arasına yerleşmişti, bu yüzden muhtemelen uygarlığın ilk aşamalarından itibaren halklar kimliklerini inşa ediyorlardı ve geçmişsiz bir kimlik söz konusu bile olamazdı. Ancak bizim bilebildiğimiz ilk kazı çalışmalarını, atalarının yaptığı tapınağın kalıntılarını gün ışığına çıkarıp görünür hale getirmek amacıyla Asur Kralı II. Nabunaid (MÖ 556-539) yaptırmış. Asur kimliğinin kendinden önceki görkemini görmek ve atalarını vefayla yâd etmek istiyor olmalıydı. Aslında ilk müze olarak anılan olay da yine aynı coğrafyadan geliyor. Bu kez Babil Kralı Nabukadnazar (MÖ 630-561) kendinden öncekilerin bıraktığı heykelleri bir salonda toplayarak bir hafıza mekânı oluşturmuş.”

“Kimlik neden bu kadar önemliydi?”

“Çünkü diğer toplumlar arasında prestij sağlayarak üyelerinin aidiyet ve memnuniyet duygusunu artıracak bir unsurdu. Toplumsal normların inşası için de zemin oluşturuyordu. Tarihçi Herodotos’un aktardığı bir anekdot kimlik sorununa çok güzel bir örnektir. Ona göre, Mısırlılar kendilerinin dünyanın en eski halkları olduğunu düşünüyor ve bununla gururlanıyorlardı. Bir gün bu savlarını ispat etmek için Kral Psammetikos bir deney yapmaya karar verdi. Bir çobana yeni doğmuş iki çocuk emanet etti, çoban onların yanında konuşmayacak, sadece beslenmelerini sağlayacaktı. Merak edilen şey, bu çocuklar konuşma çağına gelince ağızlarından çıkacak ilk kelimenin ne olacağıydı. Bu önemliydi çünkü bu kelime hangi dildeyse o, dünyanın en eski halkının dili

olacaktı. Beklenen an gelmişti, çoban çocukların kar-nını doyurmak üzere yanlarına girdiğinde “bekos” diye bağırmaya başlamıştı. Ancak kötü olan şeydu ki bu kelime Mısır diline ait değildi. Kısa bir araştırma bu kelimenin ekmek anlamına geldiğini ve Phyrigce olduğunu ortaya koyunca Psammetikos dünyanın en eski halkının Phyrigler olduğuna ve onlardan sonra Mısırlıların geldiğine ikna olmuştu.”

“Arkeoloji kelimesi ilk ne zaman kullanıldı? O da antikçağlardan mı kalma?”

“Arkeoloji kelimesi Yunanca olmakla birlikte antikçağlarda kullanılan bir kelime değil. Arkhaios (eski) ve logos sözcüklerinin birleşiminden oluşan bu kelime ilk kez bir Fransız tarafından kullanılmış. Aynı zamanda bir doktor olan Jacques Spon 1685 yılında yazdığı kitabında arkeoloji kelimesini ilk kez yazmış.”